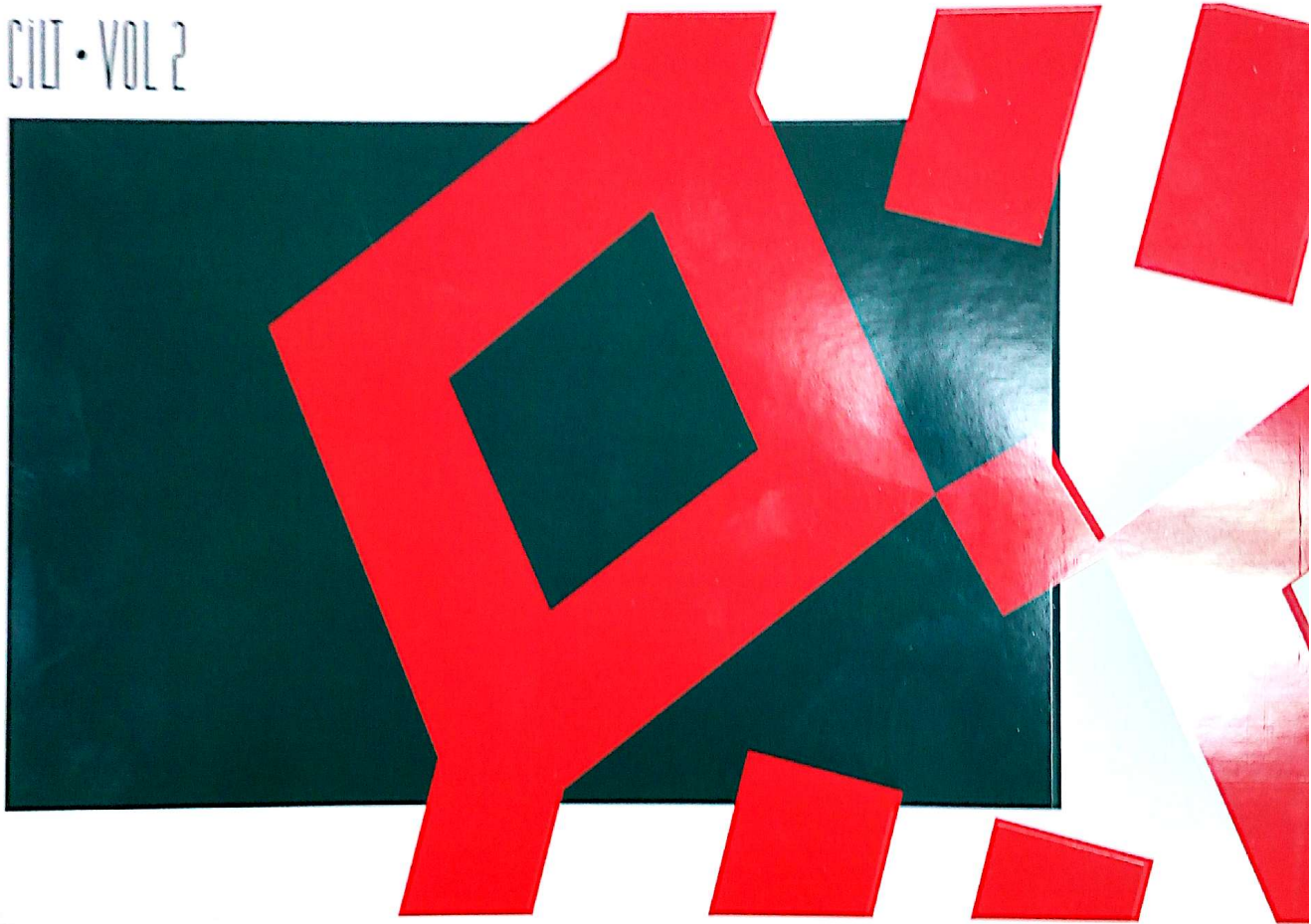

TIRE

ARAŞTIRMALARI | RESEARCH
SEMPOZYUMU | SYMPOSIUM
BİLDİRİLER | PROCEEDINGS
12 • 13 MART MARCH 2015

CİLT • VOL 2

EDİTÖRLER • EDITORS M. AKİF ERDOĞRU | ŞULE PFEIFFER - TAŞ

TIRE BELEDİYESİ KÜLTÜR YAYINLARI | TIRE MUNICIPALITY CULTURAL PUBLICATIONS

TIRE

ARAŞTIRMALARI | RESEARCH
SEMPOZYUMU | SYMPOSIUM
BİLDİRİLER | PROCEEDINGS
12 • 13 MART MARCH 2015

Bütün telif hakları yayınlayanlar ve yazarlara aittir.
Bütün hakları saklıdır.

Copyright © The Publisher and Authors
All rights reserved

Tire Belediyesi Kültür Yayınları - Tire Municipality Cultural Publications
 STANBUL, 2016

Yayınlayanlar | Published by:
Ege Üniversitesi - Ege University
 zmir Araştırma ve Uygulama Merkezi - Research and Application Center of  zmir
Atılım Üniversitesi - Atılım University
Türkiye Tarih Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi -
Research and Application Center of Historical Studies of Turkey

Takım Numarası / Volumes 1-2 ISBN 978-605-63415-4-0
ISBN 978-605-63415-6-4 (2. Cilt/Vol. 2)

Kitap kapak tasarımı | Cover design:
Doğu Gündoędu - Atılım Üniversitesi

Düzenleme ve tasarım | Layout and design:
Yeřim  avuş - Atılım Üniversitesi

Baskı | Print:
ORBAK Kağıtçılık Dış Tic. LTD. şT 
Adres: 100. Yıl Mh. Massit 42, Bağcılar,  STANBUL
Tel: 0212 217 97 77
E-Posta Adresi: selvi_eraslan@hotmail.com

Tire Araştırmaları Sempozyumu
Bildirileri
Tire Research Symposium
Proceedings

Cilt 2
Volume 2

Editörler | Editors
M. Akif Erdoğru-Şule Pfeiffer-Taş

2016

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Tire Araştırmaları Sempozyumu, Düzenleme Kurulu ve Bilim Kurulu	1
Ertan GÖKMEN-Ömür YAZICI, Aydın Ayniyat Defterlerinde Tire Kazası (1866 - 1879)	3
Yusuf Turan GÜNAYDIN, Halveti Şeyhi Tirevi İbrahim b. Hamza'nın Arapça Kısmi Tefsiri	19
Mustafa GÜNEŞ, Tireli Dede Ömer Ruşeni ve Şiirleri Üzerine Bir Değerlendirme ..	29
Kemal Ramazan HAYKIRAN, Aydınnoğulları Zamanında Tire ve Çevresinde İlmi ve Kültürel Faaliyetler	37
Erk İNGER, Batı Anadolu Medeniyetinde Boraks Kullanımının Madencilğe Katkısı ..	47
Gözde KALKAN-Eren AKÇİÇEK, Tire'nin Tak Tak Kebabı	57
Ümran KARA, XVI. Yüzyılın Başlarında Tire Kırsalının Ekonomik Potansiyeline Dair Gözlemler	63
Mustafa KAYMAKÇI-Funda ERDOĞAN ATAÇ, Tire Tarımı	73
Emine KOCA-Fatma KOÇ-Zeynep KIRKINCIOĞLU, Tire Yöresel Kadın Alt Beden Giysilerinin Biçimsel Özelliklerinin İncelenmesi	83
Fatma KOÇ-Emine KOCA-Zeynep KIRKINCIOĞLU, Tire'de Kullanılan Yöresel Kısa Kadın Üstlüklerinin Biçimsel Özelliklerinin İncelenmesi	97
Enver KONUKÇU, Aydın İli'nin Gelişiminde Aydın Bey	109
Elif Charlotte NELSON KELEŞ, Tanzimattan Cumhuriyete Tire'de Arazi Kullanımı ..	119
Gülhan ÖZBAYOĞLU, İzmir Civarı Maden ve Enerji Hammaddeleri Potansiyeli ...	137
Cihan ÖZGÜN, Kent Kimliği Üzerine Bir Yaklaşım: XIX. Yüzyılın Sonlarında Tire'de Konut Dışı Yapı Varlıkları	149
Ali ÖZKAN, Arkeolojik Veriler Işığında Kaystros Havzası'nda Bir Yerleşim: Teira/Tire	171
Şule PFEIFFER-TAŞ, Şeyh Bedrettin, Aydınnoğlu Cüneyd Bey, Karamanoğulları ve Osmanlıya Direnişin Propaganda Aracı Olarak Tire Kartalı	193
Olca PULLUKÇUOĞLU YAPUCU, Bir Ticaret Merkezi Olarak Tire	209

Peter RUGGENDORFER, The Mausoleum of Belevi – new insights on dedication and chronology	219
Aysun SARIBEY HAYKIRAN-Mehmet BAŞARAN, H. 1246/M. 1831 tarihli Nüfus Defterine Göre Tire Mahalle ve Köylerinin Değerlendirilmesi	245
Umut SOYSAL-Ülgen UYAR, Arap Pınarı Mahallesi'nin Nüfus ve Demografik Yapısı	271
Umut SOYSAL, Tire'deki Rum ve Musevi Mektepleri Hakkında Bir Araştırma	283
Umut SOYSAL, Şu'ara Tezkireleri ve Mevcut Biyografik/Bibliyografik Kaynakların Işığında Tireli Divan Şairleri	299
Pelin TAŞ, Antik Dönemden Günümüze Hasırın Ölü Gömme Geleneği Olarak Kullanımı: Tire Örneği	335
Züleyha USTAOĞLU, XVI. Yüzyıl Osmanlı Kayıtlarına Göre Tire Kazası Toponomisi	347
Erdem ÜNVER, Seha Gidel ve Sanatı Üzerine	355
Tire Araştırmaları Sempozyumu ‘Anadolu’dan Kültür İzleri’ Resim Sergisi	363

TİRE ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

12-13 Mart 2015, TİRE / İZMİR

DÜZENLEME KURULU

Tayfur Çiçek, Tire Belediye Başkanı

Prof. Dr. M. Akif Erdoğan, Ege Üniversitesi, AUM Müdürü

Prof. Dr. Şule Pfeiffer-Taş, Atılım Üniversitesi, TÛTAM Müdürü

BİLİM KURULU

Prof. Dr. M. Akif Erdoğan, Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Şule Pfeiffer-Taş, Atılım Üniversitesi

Prof. Dr. Ersin Doęer, Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Şeker, Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof.Dr. Sevgi Lökçe, Atılım Üniversitesi

Prof. Dr. Harun Raşit Uysal, Tire Kutsal Meslek Yüksekokulu

Prof. Dr. Bozkurt Ersoy, Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Zuhall Özcan, Atılım Üniversitesi

Prof. Dr. Süleyman Özkan, Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Vehbi Günay, Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Ertuę Öner, Ege Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Şakir Çakmak, Ege Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr.Ahmet Gedik, Kâtip Çelebi Üniversitesi

Enis Üçbaylar, Tire Müzesi Müdürü

Emin Başaranbilek - ÇEKÛL Vakfı Küçük Menderes Havzası Araştırmaları

Munis Armaęan, Yerel Araştırmacı

Necat Çetin, Yerel Araştırmacı

AYDIN AYNİYAT DEFTERLERİNDE TİRE KAZASI (1866-1879)

Tire District in Ayniyat Books of Aydın (1866-1879)

Ertan GÖKMEN*

Ömür YAZICI**

ABSTRACT

In 19th century, Ottoman Empire used Ayniyat Books to save copies of writings written by Vizierate sent to provinces, prisons and various chambers. The Ayniyat Books are found in Bâb-ı Âli Document Chamber funds in Prime Ministry's Ottoman Archives.

The books in question not only contain lots of administrative, civilian, military and financial issues, but they are also one of the most important source to resolve disputes within the public, between the public and the government and also intergovernmental problems.

Thanks to these books, it is possible to obtain detailed information about the condition of provinces, Ottoman institutions and the operation of bureaucracy. In the study, the ayniyat books of Aydın province numbered 812 and 813 (H. 1283/1296-M.1866-1879) found in Bâb-ı Âli Document Chamber funds used as basis to evaluate judicial and social events in Tire, which is a district of İzmir Sanjak in Aydın province. In the context of judicial cases, killing, abduction, rape, theft, banditry activities and in the context of social cases, migration to the district because of 1877-78 Ottoman-Russian War was investigated.

Key Words: *Aydın, Ayniyat, Tire, Judicial, Social, Crime, Criminal, Migration, Immigrant.*

A-Tire Kazası'nın Coğrafi, İdarî ve Demografik Durumu

Tire Kazası, Küçük Menderes Nehri'nin altı km güneyinde, Aydın Dağları adı verilen sıradağlara ait Güme (Kestane) dağlarının eteklerinde kurulmuştur¹. Kazanın kuzeyinde Bayındır ve Ödemiş kazaları, doğusunda Ödemiş Kazası, güneyinde Aydın Sancağı, batısında Kuşadası'na bağlı Ayasulug (Selçuk) ve İzmir'in Torbalı nahiyeleri bulunmaktadır. Tire Kasabası, kuzeybatısında bulunan merkez livaya (İzmir) trenle dört, karayolu ile 16 saat mesafede bulunmakta olup², coğrafi olarak 38°05 dk. Kuzey enlemi ile 27° 44 dk. Doğu boylamı arasında yer almaktadır³.

*Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ertan.gokmen45@gmail.com

**Arş. Gör., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, omuryazici.tr@gmail.com

¹ Mete 2012, 195.

² Salname-i Vilayet-i Aydın 1317, 190.

³ www.e-sehir.com (Erişim Tarihi: 22.02.2015)

Türk hâkimiyetine geçmesinden sonra Aydınogulları idaresi altına giren Tire, 1390 yılında Osmanlı topraklarına dahil edilmiştir. Ancak Timur istilası ile tekrar Aydınogulları'nıneline geçmiştir. II. Murat döneminde ise tam olarak Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Kaza, beylikler döneminden itibaren iki merkez şeklinde gelişmiştir. Şehrin gelişmesi ile birlikte Nefs-i Tire ve Nefs-i Bademiye adlı bu merkezler XVI. yüzyıldan sonra birleşmişlerdir⁴. İdari bakımdan, 1423 tarihinden itibaren Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı Aydın Sancağı'nın merkezi olmuştur. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda mütesellim ve ayanlar tarafından idare edilmiştir. Tanzimat'ın ilanı ile bir süre muhassılların idaresinde kalmıştır. 1867 yılında vilayet idaresinde yapılan değişiklikten sonra Aydın Vilayeti'nin İzmir Sancağı'na bağlanan kaza, Cumhuriyet döneminde İzmir'e bağlı bir ilçe merkezi olmuştur⁵.

Kazanın tahrir defterlerine dayalı olarak fiziki gelişimi, demografisi ve iktisadi durumu yapılan bir çalışma ile ortaya konmuştur⁶. Bu çalışmadan anlaşıldığına göre kaza XV. ve XVI. yüzyıllarda gelişmesini sürdürmüştür. 1478 yılında Nefs-i Tire'de biri küffara, 25'i Müslümanlara ait olmak üzere 26 altı mahalle mevcuttu. Nefs-i Bademiye'de ise dokuz mahalle bulunmaktaydı. Her iki nefsteki mahallelerin toplamı ise 35'tir. 1478'de Nefs-i Tire mahallelerinde 989 hane 183 mücerred, Nefs-i Bademiye mahallelerinde ise 167 hâne 39 mücerred yaşamaktaydı. Her iki nefste 1478 yılında yaklaşık 5.500 civarında kişi ikamet etmekteydi. Yavuz Sultan Selim döneminde (1512-1520) tanzim edilmiş deftere göre, Tire'deki mahallelerin sayısı 36'ya ulaşmıştır. Bunlara ilave olarak bir de Yahudi cemaati bulunmaktadır. Bu dönemde Nefs-i Tire mahallelerinde 1494 hâne, 220 mücerred ve 178 muaf bulunmaktadır. Buna Nefs-i Bademiye'deki 167 hâne, 39 mücerred ve 22 muaf eklendiğinde her iki nefsteki hane sayısı 1661'e, mücerred sayısı 259'a ve muaf sayısı 200'e ulaşmaktadır. Bu durumda 1512 yılında kazada yaklaşık 9000'e yakın kişi yaşamaktadır. 1528'de ise kazanın mahalle sayısı 33 olup bir de mahalle olarak yazılmayan Yahudi cemaati bulunmaktadır. Bu dönemde Nefs-i Bademiye'nin ise dokuz mahallesi mevcuttur. Her iki nefsteki hanelerin toplamı 2104, mücerred 358, muaf sayısı ise 173'tür. Bu verilere dayalı olarak yapılan hesaplamada kazanın tahmini nüfusu 11.750 olarak tespit edilmiştir⁷.

Kazayı 1671 yılında ziyaret etmiş olan Evliya Çelebi, Tire'de kale bulunmadığını, kazanın 500 akçe yevmiyeli bir mevleviyet olduğunu, 68 mahallesinin, 144 mihrabının, 30 medresesinin, yedi hanının, on üç hamamının, 60 sıbyan mektebinin ve 270 çeşmesinin bulunduğunu belirtmektedir⁸. Evliya Çelebi, Tire'nin sahip olduğu bu dini ve sosyal yapıları Manisa ve Bursa'da bulunanlarla kıyaslamakta, şehrin adeta bu şehirler seviyesinde bir yer olduğunu anlatmaya çalışmaktadır.

Evliya Çelebi'nin verdiği bu bilgilerden sonra avarız defterlerine dayalı olarak yapılan bir çalışmada 1700 ve 1718 yıllarına ilişkin kazanın fiziki ve demografik durumu hakkında bilgi verilmektedir⁹. Bu çalışmaya göre, 1700 yılında Tire kazası dört nahiyeye ayrılmış olup bu nahiyelerden Fota nahiyesinde 20, Bergos-ı Kebîr nahiyesinde 11, Bergos-ı Sagîr nahiyesinde 12 ve Ma'den nahiyesinde 12 köy bulunmaktadır. 1718 yılında

⁴ Mete 2012, 195.

⁵ Mete 2012, 197.

⁶ Telci 2008, 21-40.

⁷ Telci 2008, 24-30.

⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesi 2011, 9/85-89.

⁹ Gökçe 2008, 41-58.

ise Fota'da 16 ve diğer üç nahiyede 12'şer köy bulunmaktadır. 1700 yılında Tire'de 64 mahallede 905 nefer, 888 hâne ve 17 mücerred kaydedilmiş olup bu tarihte kazanın en az 5.000 civarında nüfus barındırdığı görülmektedir. 1718 yılında ise kazanın mahalle sayısı 61'e düşmüştür. Bu mahallelerde 1584 nefer, 1407 hâne, 12 mücerred ve 165 dul yaşamaktadır. Bu sayısal veriler doğrultusunda 1718 yılında kazada en az 8.000 civarında kişinin yaşadığı düşünülmektedir¹⁰.

XIX. Yüzyıla geldiğimizde, 1831 tarihinde yapılan nüfus sayımına göre, Aydın Sancağı'na bağlı Tire Kazası'nda 11.252 Müslüman, 787 reaya, 161 kıpti, 15 Ermeni olmak üzere toplam 12.215 erkek nüfus yaşamaktaydı¹¹. Temettuat yazımlarının yapıldığı 1844-1845 yıllarında kazadaki 40 mahallede 2644 hanede yaklaşık 13.220 vergi mükellefi ikamet etmekteydi¹². 1307 yılı Aydın vilayeti salnamesinde ise kaza genelinde 20.301'i Müslüman, 2265'i Rum, 16'sı Ermeni, 50'si Bulgar, 1029'u Yahudi olmak üzere toplam 23.657 kişi yaşamaktaydı. Bu dönemde kazaya bağlı 85 köy bulunmaktaydı¹³. 1317 yılı Aydın vilayeti salnamesinde ise Tire kasabasının nüfusu 13.316'sı Müslüman, 2.265 Rum, 1.133 Yahudi ve 709 yabancı olmak üzere toplam 16.423 kişiden oluşmaktaydı¹⁴. Bu rakamlar XIX. Yüzyıl sonlarına doğru kaza merkezinde 15.000'e yakın, kaza genelinde ise 30.000'in üzerinde nüfus yaşadığını göstermektedir.

B-Çalışmanın Kaynağı: Ayniyat Defterleri ve Aydın Vilayetine Ait 812 ve 813 Numaralı Defterleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Osmanlı Devleti'nin idarî, askerî, malî, hukukî, sosyal durumunu ortaya koyacak farklı materyaller bulunmaktadır. Arşivde bulunan bu materyaller genel olarak defterler ve belgeler şeklinde tasnif edilmiştir. Arşivin defter tasnifinde Divan-ı Hümayun ve Bâb-ı Âsafî Defterleri; Defterhane-i Âmire Defterleri; Bâb-ı Âlî Defterleri; Yıldız Sarayı Defterleri; Nezaretler, Vilayât-Müfettişlikler ve Büyük Dairelere Ait Defterler ve Diğer Defter Tasnifleri şeklinde defter katalogları mevcut olup bu kataloglara ait alt defter tasnifleri yer almaktadır¹⁵.

Çalışmamıza kaynaklık eden Ayniyat Defterleri Bâb-ı Âlî Evrak Odası Defterleri Kataloğunda Bâb-ı Âlî Sadâret Dâiresi Mektûbi Kalemi Defterleri içerisinde bulunmaktadır. Ayniyat defterleri H-1227-1320/1812-1895 tarihleri arasında kapsamakta olup 1717 adettir.¹⁶ Bu defterler Sadâret Mektûbi Kalemi'nin nezaretler, diğer daireler ve vilayetler ile yaptığı yazışmaların aynen kaydının yapıldığı defterlerdir¹⁷. Bu defterleri yazıldıkları makama, yazının mahrecine, yazıların cinsine ve yazıların konularına göre olmak üzere değişik kategorilere ayırmak mümkündür. Bu defterler kaydedilmeye başlandığı ilk tarihten itibaren aynı şekilde tutulmamıştır. 1283/1866 yılına kadarki olanlarda vilayetler müstakil olarak değil Anadolu ve Rumeli şeklinde bölgelerine göre toplu ve kronolojik olarak kaydedilmiştir. 1283-1296/1866-1879 yılları arasında ise vilayet ve nezaretler için ayrı ayrı tutulmaya başlanmıştır. 1296-1310/1879-1893 tarihleri arasında yazılar tek tek sayfalara yazılmış ve müsveddelerin ciltlenmesi ile defterler oluşturulmuştur. 1310/1893 sonrasında ise gönderilen yazılar defter şeklinde değil de dosya şeklinde muhafaza

¹⁰ Gökçe 2008, 43-49.

¹¹ Karal 1943, 206.

¹² Başaran 1997, 60.

¹³ Salnâme-i Vilâyet-i Aydın, 1307, 408, 471-472.

¹⁴ Salnâme-i Vilâyet-i Aydın, 1317, 191.

¹⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi 2000, XV-XXV.

¹⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi 2000, 202-208.

¹⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi 2000, 185.

edilmeye başlanmıştır¹⁸. Ayniyat defterleri içerdikleri bilgiler itibariyle büyük öneme sahip olup bu kayıtlar sayesinde XIX. Yüzyılda Osmanlı eyaletlerinin durumu, Osmanlı müesseselerinin ve bürokrasisinin işleyişi hakkında bilgi edinmek mümkün olmaktadır¹⁹.

Sadaret Mektubî Kaleminden Aydın vilayetine gönderilen yazıların aynen kaydının yapıldığı iki adet müstakil defter bulunmaktadır. 812 ve 813 numaralı defterler 1283-1296/1866-1879 tarihleri arasında kapsamaktadır²⁰. 812 numaralı defter 284 sayfa olup 13 Muharrem 1283 tarihinde başlayıp 3 Safer 1294 tarihinde bitmektedir. 813 numaralı defter ise 15 Rebiülevvel 1295 tarihinde başlamakta ve 22 Şevval 1296'da bitmekte olup 151 sayfadır. Deftere yazılan suretlerin başında genellikle "*Aydın Vilâyet-i Celîlesine*", "*Aydın Vilâyeti Cânib-i Âlisine*", "*Aydın Vilâyetine*", "*İzmir Valiliğine*", "*İzmir Eyaleti Valiliğine*", "*Saruhan Mutasarrıflığına*", "*Saruhan Kaymakamlığına*" veya "*Bu Dahî*" ifadeleri bulunmaktadır. Deftere kaydedilen belgelerin büyük kısmı şukka olup, bunun yanında tahrirat-ı aliyye ve emirnâme-i sâmi türü belgeler de bulunmaktadır. Bazı belgelerin başında önemli olduğunu belirtmek için "*Mühimmeden*" ibaresi konulmuştur. Defterde kayıtlar kronolojik sıra ile yazılmış olup belgenin takibini kolaylaştırmak için yanlarına "*Evrak Numarası*" yazılmıştır.

Aydın vilayetine ait bu iki defterden ilkinde genellikle adli vakalara dair kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlar Vilayet Temyiz Meclisi'nden yeniden görülmesi için Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'ye havale edilen adli vakaları içermektedir. Bu vakalar arasında katl, yaralama, hırsızlık, ırza geçme, zimmete para geçirme, kaçakçılık ve eşkıyalık gibi şahıslara ve devlete yönelik suçlar bulunmaktadır. Belirtilen bu suçlara 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi hükümlerinin tatbik edildiği görülmektedir. Defterlerde bu adli vakalar yanında vilayetin kaza ve nahiyelerine yapılan atamalar, 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı sebebiyle yaşadıkları yerlerden göç etmek zorunda kalıp da Aydın vilayetinin değişik yerlerine yerleştirilen göçmenlere dair kayıtlar ve vilayetle ilgili diğer hususlar yer almaktadır. Ele aldığımız bu çalışmada bu iki defterde Tire kazasını ilgilendiren kayıtlar ele alınmıştır. Bu kayıtlar katl, yaralama, hırsızlık gibi adli vakalar ile muhacirlere dair olup bunlar aşağıdaki başlıklarda ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

C-Aydın Vilayeti Ayniyat Defterinde Tire Kazası İle İlgili Kayıtlar

1-Adli Vakalara Dair Kayıtlar

Toplum içerisinde insan hayatının koruma altına alınması ve toplum düzeninin sağlanması için kanun koyucular tarafından caydırıcı emir ve yasaklar uygulanmıştır. Osmanlı Devleti'nde toplumu suçlulardan korumak amacıyla Tanzimat dönemine gelinceye kadar Fatih, Bayezid, I. Selim ve I. Süleyman dönemlerinde ceza kanunnameleri çıkarılmış, Tanzimat'tan önce çıkarılan son ceza kanunnamesi ise XVII. yüzyılın sonlarında meydana getirilmişti. Tanzimat'tan sonra ise üç ceza kanunnamesi kabul edilmiştir. Bunlar 1256/1840, 1267/1851 ve 1274/1858 tarihli ceza kanunnameleridir. Çalışmamıza kaynaklık eden Aydın ayniyat defterlerinin tutulduğu tarihler arasında yürürlükte olan 1858 tarihli Ceza Kanunu, 1 mukaddime, 3 Bab ve 264 maddeden oluşmaktaydı. Fransız Ceza Kanunnamesi'nin izlerini taşıyan bu kanunname, şer'i suçlardan ziyade örfi suçlara verilecek cezaları içerdiği için kendisinden öncekilere nispeten laik bir hukuk metniydi. 1858 tarihli Ceza Kanunu, 1926 yılında İtalyan Ceza Kanunu iktibas edilinceye kadar

¹⁸ Mutaf 1996, 386-387

¹⁹ Aktaş 1991, 277-278.

²⁰ BOA, BEO.AYN., Aydın Ayniyat Defteri, 595/812-813.

yürürlükte kalmıştır²¹. Söz konusu kanunname, suçları cinayet, cünha ve kabahat olarak üçe ayırmıştır. **Cinayet**, öldürme, müebbeden veya geçici olarak küreğe koyma, müebbeden sürgün, müebbeden memurluktan çıkarma, medeni haklardan uzaklaştırma gibi ağır cezaları; **cünha**, bir haftadan fazla hapis, geçici olarak sürgün, memurluktan uzaklaştırma ve para cezaları gibi orta ağırlıktaki cezaları; **kabahat** ise, yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapis ve yüz kuruşa kadar para cezası gibi hafif cezaları gerektiren suçlardı²². Bu suçlara 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi gereğince tayin edilen cezalar, Tanzimatla birlikte taşrada kurulan vilayet ve sancak meclislerinde görüşülürdü. Kazalarda Meclis-i Deavi, sancak merkezlerinde Meclis-i Temyiz, vilayet merkezlerinde Divan-ı Temyiz olarak teşkilatlanan Nizamiye Mahkemeleri, Şer'iyeye Mahkemeleri'nin yetki alanına giren şahıs hukuku, aile hukuku ve miras hukuku haricinde kalan davalarla ilgilenirdi²³. Diğer bir deyişle, dinsel kurallara göre çözülmesi gereken uyuşmazlıklarda Nizamiye Mahkemeleri'nin yargı yetkisi yoktu²⁴. Vilayet, sancak ve kazaların yanı sıra nahiye ve köylerde birer ihtiyar meclisi, sancak ve kaza merkezlerinde ise ayrıca Ticaret Mahkemesi vardı. Kaza ve sancak meclisleri, kendi bölgelerinde Şeriye ve Ticaret Mahkemeleri'nin görevleri dışında kalan davalarla ilgilenir, önemli gördükleri veya çözemedikleri davaları eyalet merkezindeki Divan-ı Temyiz'e gönderirlerdi. Ticaret Mahkemesi'nin bulunmadığı kazalarda ticaretle ilgili davalara da Meclis-i Deavi bakardı. Divan-ı Temyiz ise, hem kendi bölgesindeki suçlara dair davalarla, hem de küçük meclislerden kendisine gönderilen davalarla ilgilenir; kendi baktığı idam, kürek, pranga, kalabendlik gibi cezaları gerektiren katl, yaralama, hırsızlık, yol kesme gibi önemli suçlara ait dava ilamlarını ve soruşturma evrakını tekrar görüşülmesi için Divan-ı Ahkam-ı Adliye'ye gönderirdi²⁵. Divan-ı Ahkam-ı Adliye, vilayet ve sancak meclislerinin verdikleri kararlarda son karar mercii olarak temyiz mahkemesi görevi yapardı.

Çalışmamıza kaynaklık eden Aydın Ayniyat defterlerine yansıyan suç vakaları, Şer'iyeye Mahkemeleri'nin yetkisi dışında kalan, sancaklardaki Meclis-i Deavi ve vilayetteki Divan-ı Temyiz'de görüşüldükten Divan-ı Ahkam-ı Adliye'ye gönderilen vakalardır. Bu vakalardan 16 adet katl, 1 adet hırsızlık, 1 adet kız kaçırma, 2 adet ırza geçme suçu Tire Kazası'nda yaşanmış veyahut da suça karışanlar Tire Kazası ahalisinden kişilerdir.

Bu suçlardan ilk olarak ele alacağımız katl suçu, 1858 tarihli Ceza Kanunu'nda "*Eşhas Hakkında Vuku Bulan Cinayet ve Cünhalarla Mücazat-ı Müterettibeleri*" başlıklı ikinci babın "*katl ve cerh ve ihafeye dair*" olan birinci faslında düzenlenmiştir. Buna göre katl, gerek silah gerek zehirleme ve gerekse başka bir şekilde bir şahsı öldürmek olarak tanımlanmış, bir kişiyi kasıtlı olarak öldürmenin ölçütü olarak kişinin bu suçu zihninde tasavvur etmiş olması şartı konulmuştur²⁶. Kasıt kişinin iç dünyasıyla ilgili bir durum olduğu ve tespit edilmesi zor olduğu için kastın var olup olmadığına yapılan incelemeler ve ihbarlar sonucunda karar verilmiştir. Aydın Ayniyat Defterlerine yansıyan katle dair kayıtlarda Tire ile ilgili 16 kayıttan 5 tanesinin kasten, geriye kalan 11 tanesinin ise kasıtsız olarak fiile getirildiği görülmektedir. Kasten öldürme vakalarında katile İslam Ceza Hukuku'nda olduğu gibi kısas cezası verilirdi²⁷. Yani katil, aldığı canın bedelini kendi

²¹ Akman 2005, 489-512; Ekinci 2012, 552, 553.

²² "Ceza Kanunname-i Hümayunu" 1289, 537.

²³ Fendoğlu 2002, 730, 731.

²⁴ Durhan 2008, 83.

²⁵ Ekinci 2012, 578; Üçok 1972, 193. ; "Mehakim-i Nizamiye Nizamnamesi" 1289, 352-356.

²⁶ "Ceza Kanunname-i Hümayunu" 1289, 574.

²⁷ Cin-Akgündüz 1990, 316.

canıyla öderdi. Katil, maktulün varisleri tarafından kısastan affedilebilirdi. Bu durumda katil, diyet öderdi. Kasten öldürme vakalarında diyet, kısastan affedilen katilin, maktulün varislerine ödediği kan bedelini ifade ederdi. Ancak katil kısastan ve diyetten affedilse bile devlet suçluyu cezalandırma yetkisine sahipti²⁸. Böylelikle, hem maktulün varislerinin intikam duyguları yatıştırılmış, hem de toplumun hakları devlet tarafından gözetilmiş olurdu. Kısastan ve diyetten affedilen katile devletin XIX. yüzyılın ikinci yarısında verdiği ceza, 1858 tarihli Ceza Kanunu'nun 172. Maddesi gereğince müebbeden veya 15 seneden az olmamak şartıyla kürek cezasıydı²⁹. Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere Tire'de yaşanan ve Divan-ı Temyiz tarafından Divan-ı Ahkam-ı Adliye'ye gönderilen katil vakalarında, suçluya verilen kürek cezalarının 15 seneden az olmadığı görülmektedir.

Tablo-1 812 Numaralı Aydın Ayniyat Defterine Göre, 1866-79 Yılları Arasında Tire Kazası'ndaki Kasten öldürme vakaları

Kâtil	Maktûl	Verilen Ceza	Defter ve Belge No
Aydın Sancağı Tire Kazası Kireli Köylü İsmail	Kireli Köylü Hüseyin	Ceza Kanunu'nun 19. Maddesi gereğince teşhir ve 172. Maddesi gereğince 15 sene Kıbrıs'ta kürek cezası	BOA.BEO. AYN., 595/812, 5b.
Ali Bey Oğlu Mehmet	Tire Kazası Kayyım Mahallesi ahalisinden Mehmet	Ceza Kanunu'nun 19. Maddesi gereğince teşhir ve 172. Maddesi gereğince 15 sene Kıbrıs'ta kürek cezası	BOA.BEO. AYN., 595/812, 10c/11
Serrac Mehmet	Aydın Sancağı Tire Kazası Molla Çelebi Mahallesi'nde oturan Halil	Maktulün varisleri tarafından kısastan affedilmediği için henüz ceza tayin edilmemiş	BOA.BEO. AYN., 595/812, 31b
Tire Kasabası Molla Hekim Mahallesi ahalisinden olan Kördek? Mustafa ile Kara Hüseyin Oğlu'nun hizmetkârı Kemerdereli Mestan	Menemen Kazalı Kocabaş Oğlu Ahmet	Ceza Kanunu'nun 19. Maddesi gereğince teşhir ve 172. Maddesi gereğince 15 sene Kıbrıs'ta kürek cezası	BOA.BEO. AYN., 595/812, 103a
İzmir Sancağı Tire Kazası Kemerdere Köyü ahalisinden ve 1283 senesi kura askeri kaçaklarından olan Pamuk Mehmet	Kemerdere Köyü'nün Muhtarı Mehmet Ağa	Ceza Kanunu'nun 19. Maddesi gereğince teşhir ve 172. Maddesi gereğince 15 sene Kıbrıs'ta kürek cezası	BOA.BEO. AYN., 595/812, 176b
Çınar aşiretinden Yusuf Oğlu Ali	İzmir Sancağı Tire Kazası Zaptiye askerlerinden Pehlivan Mehmet	Ceza Kanunu'nun 19. Maddesi gereğince teşhir ve 172. Maddesi gereğince Kıbrıs hapisaneleri ıslah edilene kadar 15 sene müddetle İzmir'de pranga cezası	BOA.BEO. AYN., 595/812, 217a

²⁸ Ekinci 2012, 358.

²⁹ "Ceza Kanunname-i Hümayunu" 1289, 574.

Tablodan verilerden hareketle kasten öldürme vakalarının Tire'nin hem köylerinde hem de mahallelerinde meydana geldiği görülmektedir. Köyler arasında Kireli ve Kemerdere mahalleleri arasında ise, Kayyım, Molla Çelebi, Molla Hekim mahalleleri bulunmaktadır. Bununla beraber, mesleği belirtilen katillerden birisinin saraç, birisinin hizmetkâr, birisinin asker kaçağı, birinin Çınar aşiretine mensup olduğu; mesleği belirtilen maktullerden birisinin zaptiye askeri, bir diğerinin köy muhtarı olduğu görülmektedir. Kasten öldürülen maktullerin öldürülme sebepleri belgelerde belirtilmemiştir. Yine tablodan hareketle, Tire'de yaşanan kasten öldürme vakalarında kısastan affedilen katile teşhir ve 15 sene müddetle Kıbrıs'ta kürek cezası uygulanmıştır. Bununla birlikte, zaptiye askerlerinden Pehlivan Mehmet'i öldüren Çınar aşiretinden Yusuf Oğlu Ali'nin cezası Kıbrıs hapishanelerinin dolması nedeniyle İzmir'de tatbik edilmiştir. Tire Kazası'ndaki Molla Çelebi Mahallesi'nde oturan Halil'i öldüren Serrac Mehmet ise, maktulün varisleri tarafından kısastan affedilmemiş, davanın ertelenmesi suretiyle maktulün varislerinin katili affetmesi umulmuştur.

Katil, öldürme eylemini kasıtsız olarak yapmışsa, yani sinirle yaptığı hareket sebebiyle bir şahsın ölümüne yol açmışsa, aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere, 1858 tarihli Ceza Kanunu'nun 174. Maddesinin 1. Fıkrası gereğince³⁰ suçluya yine on beş sene müddetle kürek cezası verildiği görülmektedir.

Tablo-2 812 Numaralı Aydın Ayniyat Defterine Göre, 1866-79 Yılları Arasında Tire Kazası'ndaki Kasıt benzeri öldürme vakaları

Kâtil	Maktul	Verilen ceza	Defter ve Belge No
Hancı Hacı Hafız Ali Efendi	İzmir Suluhan'da kahvecilik yapan Tire Kasabalı Mehmet	Ceza Kanunu'nun 19. Maddesinin gereğince teşhir ve 174. Maddenin birinci fıkrası gereğince 15 sene Kıbrıs'ta kürek cezası	BOA.BEO. AYN., 595/812, 74c
Tire Kazası Kurşak Köyü ahalisinden Abdi Oğlu Mestan'ın hizmetkârı Kara Hasan Oğlu Ali	Ödemiş Kazası Adagide Köyü ahalisinden Yanako	Ceza Kanunu'nun 19. Maddesinin gereğince teşhir ve 174. Maddenin birinci fıkrası gereğince 15 sene Kıbrıs'ta kürek cezası	BOA.BEO. AYN., 595/812, 132a
Tireli Alacabaş Oğlu Bayram	Tireli Mehmet	Ceza Kanunu'nun 19. Maddesinin gereğince teşhir ve 174. Maddenin birinci fıkrası gereğince 15 sene Kıbrıs'ta kürek cezası	BOA.BEO. AYN., 595/812, 134b/135
Tireli Bakkal Hacı Mehmet Ali Oğlu Mehmet	İzmir Sancağı Tire Kazası Kahrat Köyü ahalisinden Hüseyin Onbaşı	Ceza Kanunu'nun 19. Maddesinin gereğince teşhir ve 174. Maddenin birinci fıkrası gereğince 15 sene Kıbrıs'ta kürek cezası	BOA.BEO. AYN., 595/812, 149b
Tire Kazası Çiniyeri Köyü ahalisinden Cennet Oğlu Hüseyin bin Mehmet	Tire Kazası Çiniyeri Köyü ahalisinden Paşalı Oğlu Mehmet	Ceza Kanunu'nun 19. Maddesinin gereğince teşhir ve 174. Maddenin birinci fıkrası gereğince 15 sene Kıbrıs'ta kürek cezası	BOA.BEO. AYN., 595/812, 154b

³⁰ "Ceza Kanunname-i Hümayunu" 1289, 574.

Yunan Devleti tebaasından Anderya	Tire Kazası'na bağlı Karaca Ali Köyü ahalisinden Şakir	16 yaşında olması nedeniyle teşhir edilmeden Ceza Kanunu'nun 174. Maddesinin birinci fıkrası gereğince 15 sene Kıbrıs'ta kürek cezası	BOA.BEO. AYN., 595/812, 156a
Zenci Ali	Tire Kazası Mahmutlar Köyü'nde çadırlarda yaşayan Çarıklar aşireti halkından Tırashan(?) Oğlu Ali Oğlu Mehmet	Ceza Kanunu'nun 19. Maddesinin gereğince teşhir ve 174. Maddenin birinci fıkrası gereğince 15 sene Kıbrıs'ta kürek cezası	BOA.BEO. AYN., 595/812, 157a
Mergenli Köylü Musa	İzmir Sancağı Tire Kazası'ndaki Boğalı isimli yerde değirmencilik yapan Halil İbrahim	Ceza Kanunu'nun 19. Maddesinin gereğince teşhir ve 174. Maddenin birinci fıkrası gereğince 15 sene Kıbrıs'ta kürek cezası	BOA.BEO. AYN., 595/812, 162a
Ağnam Rüsumu kolcularından Aşçı Oğlu Halil	Tire Kazası Bulacalı aşiretinden Pehlivan Oğlu Hasan	Ceza Kanunu'nun 19. Maddesinin gereğince teşhir ve 174. Maddenin birinci fıkrası gereğince 15 sene Kıbrıs'ta kürek cezası	BOA.BEO. AYN., 595/812, 164b/165
Sargılı Mehmet Paşa Mahalleli Akbaş Oğlu Mehmet	İzmir Sancağı Tire Kasabası Debbağ Sinan Mahallesi ahalisinden Topal Oğlu Mehmet	Ceza Kanunu'nun 19. Maddesinin gereğince teşhir ve 174. Maddenin birinci fıkrası gereğince 15 sene Kıbrıs'ta kürek cezası	BOA.BEO. AYN., 595/812, 167b/168

Kasıt benzeri öldürme vakaları genellikle Tire'nin köylerinde vuku bulmuş olup bu köyler arasında Kurşak, Adagide, Kahrat, Çiniyeri, Karacaali, Mahmutlar, Mergenli yer almaktadır. Katiller arasında aşiret mensubu kişiler yanında zenci ve Yunan tebaasından olanlar göze çarpar. Biri istisna olmak üzere katillerin hepsi teşhir edilmiştir. Yunan Devleti tebaasından Anderya 16 yaşında olması sebebiyle teşhir edilmemiştir. Katillerin hepsi, kasten öldürme vakalarında olduğu gibi kürek cezasının en ağır olan 15 sene kürek cezasıyla cezalandırılmış ve kürek cezalarının Kıbrıs'ta tatbik edilmesi uygun görülmüştür.

Katil suçlarının yanı sıra Aydın ayniyat defterlerine Tire'de meydana gelen hırsızlık suçlarına da rastlanmıştır. Tire'de yaşanan bir hırsızlık vakalarında suçlulara 7 ve 15 sene müddetlerle kürek cezalarının verildiği görülmektedir. 1858 tarihli Ceza Kanunu gereğince hırsızlık (sirkat) yapan şahsa, hapis cezası verilir, şiddet kullanarak hırsızlık yapanlara ise geçici kürek cezası uygulanırdı³¹. 4 Mart 1873 (4/M/1290) tarihinde Aydın Vilayetine gönderilen bir belgeden anlaşıldığına göre, İzmir Sancağı Tire Kazası'nda oturan Girenizli aşiretinden Himmet Oğlu Çoban Mehmet'in çadırını hırsızlık amacıyla basıp kendisini darp etmeye ve yaralamaya cüret eden Cerid Aşiretinden Nebi Oğlu Hüseyin, Dayı Oğlu Ahmet ve Burhan aşiretinden Çakıcı Oğlu Abdi isimli kişilerden Abdi'ye Ceza Kanunu'nun 218. maddesinin birinci fıkrası³² gereğince on beş, diğerlerine ise yedişer sene Kıbrıs'ta kürek cezası verilmiştir.

³¹ "Ceza Kanunname-i Hümayunu" 1289, 585.

³² "...mu'âmele-i cebr-i şiddet icrâsıyla hırsızlık edenler muvakkaten küreğe konulurlar." Bkz. "Ceza Kanunname-i Hümayunu" 1289, 585.

Defterlerde insanın hem ruhsal hem de fiziksel bütünlüğüne karşı işlenen ırza geçmeye dair adli vakalara da rastlanmıştır. Bu hususta kız kaçırma ve ırza geçmeye dair iki kayda rastlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde ırza geçme suçu, Tanzimat dönemine gelinceye kadar İslam Hukuku gereğince kimi zaman zina suçu kapsamına, kimi zaman da tazir suçları kapsamında değerlendirilerek cezalandırılmıştır. ırza geçme suçunu bir "başlık" olarak kapsamına alan ilk kanunname ise, 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi olmuştur³³. Söz konusu kanunname, ırza geçme suçlarına verilecek cezaları, "*Hetk-i Irz edenlerin mücazâtı beyanındadır*" başlığı altında düzenlemiştir³⁴. Bir şahsın zorla ırzına geçen kişiye, söz konusu kanunun 198. Maddesi gereğince geçici kürek cezası verilirdi. Kaç yıl müddetle kürek cezasının verileceği maddede belirtilmemiş olup, deftere yansıyan ırza geçme vakalarında 3 ila 7 sene müddetlerle kürek cezası verilebildiği göz önüne alınırsa, bu müddetin hâkimin takdirine bırakıldığı anlaşılmaktadır.

Eğer ırza geçme suçu, henüz evlenmemiş bir kız hakkında gerçekleşirse 200. Madde gereğince³⁵ suçlu kürek cezasının haricinde tazminat ödemekle de yükümlü tutulurdu. Bu tazminat, belgelerde "zaman-ı bıkır" yani bekâret garantisi olarak ifade edilmiştir. 812 numaralı Aydın Ayniyat Defteri'ne yansıyan ırza geçme suçlarında, mahallince takdir edilen bekâret bedelinin 500 kuruş ila 2.500 kuruş arasında değişebildiği görülmüştür.

Deli İbrahim'in kızı Ayşe'nin ırzına geçen İzmir Sancağı Tire Kazası Bayındır Nahiyesi Derebaşı Köyü ahalisinden Topal Oğlu Hüseyin'e 198. ve 200. Kanun maddeleri gereğince beş sene müddetle bulunduğu yerde kürek cezası verilmiş, mahallince takdir edilecek bekâret bedelinin kendisinden alınarak Ayşe'ye verilmesi kararlaştırılmıştır³⁶. İzmir Sancağı Tire Kazası'na bağlı Karagöl isimli yerde yaşayan Kürt aşiretinden Bayram Ali'nin geceleyin silahlı olarak çadırını basıp, karısı Emine'yi kaçıranlara ise evli bir kadını kaçırmaları nedeniyle 206. maddenin ilavesi gereğince yedişer sene müddetle Kıbrıs'ta kürek cezası verilmiştir³⁷.

Aydın vilayetine ait ayniyat defterlerinde katl, hırsızlık, ırza geçme gibi şahıslar aleyhine işlenen suçların yanı sıra hem şahıs hem de devlet aleyhine işlenen suçların kapsamına giren eşkıyalık hareketlerine dair de bilgi bulunmaktadır. 1858 tarihli Ceza Kanunu'nda eşkıyalara verilecek cezalar "*Devlet-i Aliyye'nin Emniyet-i Dâhiliyesini İhlâl Eden Cinâyet ve Cünhalar*" başlıklı fasılda düzenlenmişti³⁸.

Genelde silahla veya zor kullanmak suretiyle yol kesip baskın yaparak mala, cana tecavüz, kamu düzenini ve güvenliği ihlal eden eşkıyalığın ortaya çıkışında, devletlerin çöküşü, adaletsizlik, özgürlüğün olmaması, uygarlıktan uzak olmak, sosyo-ekonomik yapıdaki çöküntüler, yoksulluk, toplumsal katmanlardaki dengesizlikler ve zulüm³⁹ gibi sebepler etkili olmaktadır. Bu sosyo-ekonomik faktörlerle birlikte coğrafyanın ve iklimin de eşkıyalıkla doğrudan ilgisi bulunmaktaydı. Eşkıyalar başta dağlar olmak üzere, ormanlık, bataklık ve nehir ağzı gibi ulaşılması güç ve erişilmez yerlerde yaşarlardı. Bahar ve yaz aylarında yoğunlaşan eşkıyalık hareketleri, geçitlerin kapandığı kış mevsiminde kesilirdi. Aydın Vilayeti, doğu-batı doğrultusunda uzanan dik dağlar nedeniyle eşkıyalık

³³ Konan 2011, 149.

³⁴ "Ceza Kanunname-i Hümayunu" 1289, 579.

³⁵ "Ceza Kanunname-i Hümayunu" 1289, 579.

³⁶ BOA. BEO.AYN., Aydın Ayniyat Defteri, 595/812, 173.

³⁷ BOA, BEO.AYN., Aydın Ayniyat Defteri, 595/812, 187.

³⁸ "Ceza Kanunname-i Hümayunu" 1289, 547.

³⁹ Yetkin 2003, 8.

hareketlerine elverişliydi. Bölgede bulunan Bozdağlar, Babadağ, Karıncalıdağ ve Madran Dağı, gayet sarp ve dik olmaları nedeniyle eşkıya takiplerini zorlaştırmaktaydı⁴⁰. Bu nedenle, 812 numaralı Aydın Ayniyat Defteri'ndeki eşkıyalık hareketlerine bakıldığında, eşkıyalık hareketlerinin en yoğun yaşandığı bölgelerin Aydın, Denizli, Tire ve Ödemiş olması tesadüf olmasa gerektir. Ayrıca Ege bölgesinin kışları ılık ve yağışlı, yazları sıcak ve kurak iklimi de, eşkıyalık hareketlerinin mart ayının ortasından kasım ayının ortalarına kadar devam etmesini mümkün kılmaktaydı⁴¹.

Bir vilayette eşkıya türediği zaman, vali kendiliğinden takipte bulunamaz ve ceza veremezdi. Mutlaka hükümetin ferman göndererek bölgedeki askeri otoriteye emir vermesi gerekirdi⁴². İncelediğimiz 812 numaralı Aydın Ayniyat Defteri'ne yansıyan belgelerden anlaşıldığına göre, zaptiye askerleri vasıtasıyla ele geçirilen eşkıyanın cezalandırılması, 1858 tarihli Ceza Kanunnamesine göre yapılmıştır. Eşkıyaları "kuttâ-i tarîk" (yol kesenler) olarak nitelendiren 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi'nin 62. maddesi ve 62. maddesinin ilavesi gereğince eşkıyalara idam, müebbed veya muvakkat kürek cezaları verilmiştir⁴³. İncelediğimiz defterlerde Tire'de yaşanan eşkıyalık olaylarında eşkıyalardan birine birisini öldürmesi nedeniyle idam⁴⁴, bir eşkıyaya müebbeden kürek⁴⁵, bir eşkıyaya 15 sene kürek⁴⁶, bir eşkıyaya 5⁴⁷, iki eşkıyaya 3 sene kürek cezası⁴⁸nın verildiği görülmektedir. Müebbeden ve 15 sene kürek cezaları Kıbrıs'ta, 3 ve 5 sene müddetli kürek cezaları ise İzmir'de tatbik edilmiştir. Örneğin, Tire'de toplanarak deniz yoluyla Kuşadası'na geçen ve orada bazı evleri basan, Nif'te (Kemalpaşa) bulundukları sırada ahaliden bir kişiyi yaralayarak öldüren eşkıya postasını yakalamak üzere zaptiye askerleri gönderilmiş, çıkan çatışmada içlerinden 7 kişi ölü olarak, Foçalı Kaptan Vasil, Bayındırlı Astelyo, Nikola Bekabaf ise diri olarak ele geçirilmiştir. Vasil birinci derecede cani sayıldığından asılarak idam edilmesine, Astelyo ve Bekabaf'ın ise teşhir edildikten sonra on beşer sene süreyle Kıbrıs'ta küreğe konulmalarına karar verilmiştir⁴⁹. Birtakım kişilerin yolda önlerine çıkarak mallarını gasp eden Cabbar aşiretinden Hacı Mehmet⁵⁰ ise, 3 sene kürek cezası verilen eşkıyalara örnektir.

Aydın ayniyat defterlerine yansıyan Tire'deki eşkıyalık olaylarının, genellikle yol keserek mal gasp etme ve postalara saldırı şeklinde meydana geldiği, dolayısıyla kamu güvenliğini tehdit ettiği görülmektedir. Defterlerde yer alan belgelere göre, 1866-77 yılları arasında Tire'de türeyen eşkıyalar; Foçalı Kaptan Vasil, Bayındırlı Astelyo, Nikola Bekabaf, Cabbar aşiretinden Hacı Mehmet, Tire Kazası ahalisinden Debbağ Mustafa, Harezm aşiretinden İbrahim Oğlu Bekir, Karesi aşiretinden İmam Oğlu Mustafa Oğlu Halil, Yanyalı Çoban Kör Hasan isimli kişilerdir. Bu eşkıyaların Tire ahalisinden, civar yerlerin ahalilerinden ve aşiretlerden olabildiği gibi, Rum eşkıyalar olabildiği de dikkati çeken hususlardır.

⁴⁰ Yetkin 2003, 17, 40, 41.

⁴¹ Yetkin, 2003, 40.

⁴² Yetkin 2003, 41, 44.

⁴³ "Ceza Kanunname-i Hümayunu" 1289, 549.

⁴⁴ BOA. BEO.AYN., Aydın Ayniyat Defteri, 595/812, 35b.

⁴⁵ BOA. BEO.AYN., Aydın Ayniyat Defteri, 595/812, 59a.

⁴⁶ BOA. BEO.AYN., Aydın Ayniyat Defteri, 595/812, 35b.

⁴⁷ BOA. BEO.AYN., Aydın Ayniyat Defteri, 595/812, 260a.

⁴⁸ BOA. BEO.AYN., Aydın Ayniyat Defteri, 595/812, 155b, 205a.

⁴⁹ BOA. BEO.AYN., Aydın Ayniyat Defteri, 595/812, 35b.

⁵⁰ BOA. BEO.AYN., Aydın Ayniyat Defteri, 595/812, 155b.

2-Muhacirlere Dair Kayıtlar

Aydın Vilayetine ait ayniyat defterlerinde şahıslar ve devlete yönelik suçların yanı sıra, 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı – Rus Savaşı'ndan sonra yurtlarını terk etmek zorunda kalarak Anadolu topraklarına gelen muhacirlere dair kayıtlar da bulunmaktadır. Bu göçlerin temelinde Rusya'nın Balkanlar'da Slav halkların haklarını koruma bahanesiyle Müslümanlara yaptığı baskı ve yıldırma politikaları bulunmaktaydı⁵¹. Bir silahlı direnişe mecali kalmayan bu insanlar, kendilerine yakın gördükleri, halife bildikleri hükümdarlarının memleketine göç etmeyi kurtuluş için tek çare olarak görmüşlerdir. Osmanlı Devleti'nin ise, Kırım Savaşı'ndan sonra tarım alanlarını işleyerek ekonomik kalkınmaya katkıda bulunacak elemanlara ihtiyacı vardı. Ayrıca yurtlarını bırakarak gelen muhacirlerin devlete sadık olacağı varsayılarak iskân edildikleri yerlerde devlet otoritesini tanımayan konar-göçerlerin medenileştirilmesine de örnek olacakları düşünülmekteydi⁵². Osmanlı Devleti, öncelikle İstanbul'a gelen bu muhacirlerin Anadolu'da gidecekleri yerlere gönderilmelerinin sağlanması, meselelerinin çözülmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması için 1860 yılında Muhacirin Komisyonu'nu teşkil etmiştir⁵³.

93 Harbi sırasında ve sonrasında, Rus birlikleri tarafından yapılan kıyımlarda ölenler, açlık, susuzluk ve hastalık nedeniyle hayatlarını kaybedenler haricinde Rumeli'den İstanbul'a 767.339 muhacirin göç ettiği anlaşılmaktadır⁵⁴. Aydın Vilayetine gerek Rumeli'den gerekse Kafkasya'dan gelen muhacirlerin sayısının ise, 813 numaralı ikinci ayniyat defterine göre, 45.000⁵⁵ ila 60.000⁵⁶ arasında olduğu anlaşılmaktadır. 1877-79 yılları arasında Tire'ye Zıştovi'den (Bulgaristan), Tulca'dan (Romanya), Filibe'den (Bulgaristan) gelen birtakım muhacirler iskan edilmiştir.

Bu muhacirlerin Tire'nin hangi bölgelerinde iskân edildiğine dair belgelerde bilgi bulunmamaktadır. Gelenlere miri araziden boş bulunan yerlerin verildiği⁵⁷ veya ahalinin arazilerine yerleştirildikleri, eli iş tutanlara iş⁵⁸, eli iş tutmayanlara yevmiye ve erzak yardımı yapıldığı, ev ve tarım araç-gereçlerinin temininde kendilerine yardımda bulunulduğu⁵⁹ görülmektedir.

Muhacirlerin bir kısmının ahalinin arazilerinde yerleştirilmesi, ahalinin tanımadıkları insanların arazilerinde yerleştirilmesine nasıl baktığı sorusunu akla getirmektedir. Ahali tarafından yapılacak yardımların Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis gazetelerinde yayınlanması⁶⁰ ahalinin yardım etme isteğini göstermekle birlikte, 5 Mart 1879 tarihinde Aydın Vilayeti'ne gönderilen bir belge ahalinin arazisinde muhacirlerin yerleşmesine rıza göstermeyebildiğine dair bir örnek sunmaktadır. Buna göre, Estiman isimli bir kişi, Tire Kazâsı'nda mutasarrıf olduğu Kızılca Havlu isimli çiftliğin müstemilatından olup Ödemiş Kazâsı hududunda bulunan tarlalarıyla meraya bir süredir Ödemiş Hükûmeti tarafından müdahale edildiğine, burada muhâcirlerin iskân edilmesine teşebbüs edildiğine dair rahatsızlığını bildiren bir arz-ı hal göndermiştir⁶¹.

⁵¹ Paşaoğlu 2013, 349.

⁵² Saydam 1997, 96, 97.

⁵³ Saydam 1997, 105.

⁵⁴ Mc.Carthy 1995, s. 68'den naklen Paşaoğlu 2013, 351.

⁵⁵ BOA. BEO.AYN., Aydın Ayniyat Defteri, 595/813, 115.

⁵⁶ BOA. BEO.AYN., Aydın Ayniyat Defteri, 595/813, 89.

⁵⁷ BOA. BEO.AYN., Aydın Ayniyat Defteri, 595/813, 25b, 26b.

⁵⁸ BOA. BEO.AYN., Aydın Ayniyat Defteri, 595/813, 19b.

⁵⁹ BOA. BEO.AYN., Aydın Ayniyat Defteri, 595/813, 28b.

⁶⁰ Saydam 1997, 105.

⁶¹ BOA. BEO.AYN., Aydın Ayniyat Defteri, 595/813, 113b.

Sonuç

1866-79 yılları arasını kapsayan Aydın ayniyat defterlerindeki Tire Kazası ile ilgili kayıtların daha çok kazada işlenen suçlara ve muhacir iskanına ait olduğu görülmektedir. Gerek şahıslara gerekse topluma yönelik suçlarda suçluya, hürriyeti kısıtlayıcı bir ceza olarak kürek cezası verilmektedir. Kürek cezaları üç, beş, yedi ve 15 sene müddetlerle verilebildiği gibi, müebbeden de verilebilirdi. Üç ve beş sene müddetle verilen kürek cezaları vilayet dâhilinde tatbik edilmiş, yedi, 15 sene müddetle ve müebbeden verilen kürek cezaları ise Aydın Vilayeti'nin kürek merkezi olduğu ifade edilen Kıbrıs Adası'nda tatbik edilmiştir. Kürek cezası, donanmanın kürekçi ihtiyacını karşılamak üzere verilirdi. Bunun yanı sıra Kıbrıs'a gönderilen kürek mahkumlarının saray hizmetleri ile bahçe bakımı gibi işlerde de kullanıldığını kaynaklardan öğrenmekteyiz. Kürek cezası alan bir mahkumun ayaklarına demir prangalar geçirilerek ceza yerine gönderilirdi.

Ancak sonradan Kıbrıs'taki hapishanelerin dolmasından dolayı, buradaki hapishaneler ıslah edilmeye kadar 7, 15 sene müddetlerle veya müebbeden küreğe konulan mahkumlar geçici olarak o dönemde vilayetin merkezi olan İzmir'de prangaya vurulmak veya küreğe konulmak suretiyle cezalandırılmışlardır. XIX. yüzyılın başlarından sonlarına kadar İzmir'de suçluların cezalandırılması için merkezde Cezair Hanı Hapishanesi ve Foça'da bir kürek merkezi bulunmaktaydı.

Defterlerde idam cezasının kürek cezasına dönüştürüldüğüne dair örnekler bulunmaktadır. Bunda zaten bir süredir gözaltında bulunan suçlunun tutukluluk süresinin göz önünde bulundurulması etkili olabiliyordu. İdam cezasının kürek cezasına dönüştürülmesi 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi'nin 47. maddesi gereğince mutlaka padişahın iznine bağlıydı⁶². Menemen Kazalı Kocabaş Oğlu Ahmet'i öldüren Tire Kasabası Molla Hekim Mahallesi ahalisinden olan Kördek Mustafa ile Kara Hüseyin Oğlu'nun hizmetkârı Kemerdereli Mestan isimli kişiler, idam edilmeleri gerekirken tutuk-luluk süreleri göz önüne alınarak idam cezası kürek cezasına dönüştürülmüş ve 15 sene müddetle küreğe konulmak üzere Kıbrıs'a gönderilmişlerdir⁶³.

Hem şahıslar aleyhine işlenen suçlarda, hem de devlet aleyhine işlenen suçlarda suçlulara, bazı istisnalar dışında mutlaka teşhir usulü uygulanmıştır. 1858 tarihli Ceza Kanunu'nun 19. maddesi teşhir usulü hakkında olup; buna göre, cezaya hükmeden divan mazbatasının bir özeti, kalın harflerle yazılıp suçlunun göğsüne konulurdu. Daha sonra suçlu, bulunduğu şehirde bir meydana veya insanların gelip geçtiği bir yere götürülüp iki saat orada tutularak halka gösterildikten sonra ayaklarına demir konularak ceza yerine gönderilirdi. 18 yaşından küçüklerle, 70 yaşından büyükler teşhir usulünden muaf tutulurdu.

Şunu da belirtmek gerekir ki, incelediğimiz deftere yansıyan davalar Vilayet Temyiz Divanı tarafından görüşülüp tekrar incelenmek üzere Divan-ı Ahkam-ı Adliye'ye gönderilen davalardır. Suçluların adları ibret olsun diye dönemin gazetesi Takvim-i Vekayi'de yayınlamaktaydı. Aydın Vilayetine ait 812 numaralı ilk defterin kapsadığı 1866-77 yılları arasında Takvim-i Vekayi'nin sayılarını incelediğimizde, karşımıza deftere yansımayan vakalar çıkmıştır⁶⁴. Bu durum bize 1866-77 yılları arasında Tire'de işlenen

⁶² "Ceza Kanunname-i Hümayunu"1289, 545, 546.

⁶³ BOA. BEO.AYN., Aydın Ayniyat Defteri, 595/812, 103a.

⁶⁴ Bkz. Takvim-i Vekayi, 14 Rebiü'l-âhir 1283, S. 858, s. 2; 14 Rebiü'l-âhir 1283, S. 858, s. 2; 22 Rebiü'l-âhir 1283, S. 859, s. 3; 22 Rebiü'l-âhir 1283, S. 859, s. 3; 22 Cemâziye'l-evvel 1283, S. 862, s. 4; 22 Cemâziye'l-evvel 1283, S. 862, s. 4; 4 Receb 1283, S. 866, s. 3; 19 Receb 1283, S. 867, s. 2; 19 Rebiü'l-

suçların deftere yansıyanlardan ibaret olmadığını göstermektedir. Sulhen çözülebilen, Şeriyye Mahkemeleri'nde çözülen veya mahkemeye hiç yansımayan suçlar da göz önüne alınırsa, incelediğimiz defter 1866-77 yılları arasında Tire'de işlenen suçlar konusunda genelleme yapmayı mümkün kılmamaktadır.

Aydın Vilayetine ait 813 numaralı ikinci ayniyat defteri ise, 1877-79 yılları arasında Tire'ye Filibe, Tulca ve Zıştovi'den muhacirler geldiğini, bu muhacirlere gerek yerleşecekleri arazi, gerekse iş, yevmiye ve erzak yardımının yapıldığını göstermektedir. Bu suretle, iskân edilen muhacirlerin ekonomik olarak refaha kavuşmaları sağlanmaya çalışılmış, boş arazilerin ekilmesi ve ekilen ürünlerden öşür vergisinin alınması yoluyla hazinenin gelirlerinin artırılması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BOA.BEO.AYN.,Aydın Ayniyat Defteri No:595/812-813.

Salnâme-i Vilâyet-i Aydın, 1307.

Salnâme-i Vilâyet-i Aydın, 1317.

“Ceza Kanunname-i Hümayunu”, **Düstur**, C. 1, Birinci Tertip, Matbaa-yı Amire, sene 1289, s. 537-597.

“Mehakim-i Nizamiye Nizamnamesi”, **Düstur**, C. 1, Birinci Tertib, 1289, s. 352-356.

Takvim-i Vekayi, 14 Rebiü'l-âhir 1283, S. 858, s. 2; 14 Rebiü'l-âhir 1283, S. 858; 22 Rebiü'l-âhir 1283, S. 859; 22 Rebiü'l-âhir 1283, S. 859; 22 Cemâziye'l-evvel 1283, S. 862; 22 Cemâziye'l-evvel 1283, S. 862; 4 Receb 1283, S. 866; 19 Receb 1283, S. 867; 19 Rebiü'l-evvel 1284, S. 887; 9 Şa'bân Perşembe 1284, S. 909.

Kitap, Makale ve Tezler

AKMAN Mehmet, “Osmanlı Ceza Hukuku Çalışmaları Üzerine Bir İcmal”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, S. 5, 2005, s. 489-512.

AKTAŞ Necati, “Ayniyat Defteri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul 1991, s. 277-278.

BAŞARAN Mehmet, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tire Kazası*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 1997.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İkinci Baskı, Haz. Yusuf İhsan Genç, Hacı Osman Yıldırım vd, İstanbul 2000.

CİN Halil-AKGÜNDÜZ Ahmet, *Türk Hukuk İslam Hukuk Tarihi*, C. 1, Kamu Hukuku, Timaş Yayınları, İstanbul 1990.

DURHAN İbrahim, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler”, *EÜHFD*, C. XII, S. 3-4 (2008), s. 55-111.

- EKİNCİ Ekrem Buğra, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2012.
- ERYILMAZ Bilal, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, İstanbul 2010.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Yapı Kredi Yayınları, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı-Robert Dankoff, İstanbul 2011 c. 2, s. 9/85-89.
- FENDOĞLU H. Tahsin, “Tanzimat Sonrası Hukuki Düzenlemeler ve Hukuk Dualizmi”, *Türkler*, C. 14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 727-738.
- GÖKÇE Turan, “XVII. Yüzyıl Başlarında (1700-1718) Tire’nin Demografik Yapısı”, *Türk Kültüründe Tire II, Sempozyum Bildirileri* 17-19 Kasım 2006, Yay. Haz. Prof. Dr. Mehmet Şeker-Arş. Gör. Arzu Taşcan, Birleşik Matbaacılık, 2008, s. 41-58.
- KARAL Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı*, Ankara 1943.
- KONAN Belkıs, “Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu”, *OTAM*, S. 29/Bahar 2011, s. 149-172.
- METE Zekai, “Tire”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 195-197.
- MUTAF Abdülmecit, “Osmanlı Arşivindeki Ayniyat Defterleri”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM)*, Sayı 7, Ankara-1996, s. 385-391.
- PAŞAOĞLU Derya Derin, “Muhacir Komisyonu Maruzatına Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskanı”, *History Studies*, Mart 2013, 5/2, s. 347-386.
- SAYDAM Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, TTK Yayınları, Ankara 1997.
- ÜÇÖK Coşkun, *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 297, Ankara 1972.
- TELCİ Cahit, “XV-XVI. Yüzyıllarda Tire Şehri”, *Türk Kültüründe Tire II, Sempozyum Bildirileri* 17-19 Kasım 2006, Yay. Haz. Prof. Dr. Mehmet Şeker-Arş. Gör. Arzu Taşcan, Birleşik

Matbaacılık, 2008, s. 21-40.

YETKİN Sabri,

Egede Eşkıyalar; Tarih Vakfı Yurt Yayınları 35,
İstanbul 2003.

İnternet Kaynağı: www.e-sehir.com (Erişim Tarihi: 22.02.2015)